

ČTVRTÝ OBRAZ

Karel Thein

Výnález věcí. O Platónově hypotéze idejí, Praha (Filosofia) 2008, 516 str.

„I když máme tu smůlu, že jsme lidmi, z hlediska epistemologie nemáme obecný důvod k zoufalství.“
K. Thein, *Výnález věcí*, str. 265.

Interpretace Platónovy metafyziky a epistemologie, kterou ve své knize předkládá Karel Thein, se snaží věrně držet litery dialogů, a přitom jasně ukázat, které filosofické pozice se v nich objevují. Tento přístup není mezi interprety tak samozřejmý, jak by se na první pohled mohlo zdát. Najít jasná stanoviska ve velmi složitých textech, které si někdy dokonce, jak se zdá, navzájem odporují, není jednoduché. Theinův přístup dokáže mnohé z rozporů čtenáři představit jako důležité orientační body pro porozumění Platónově textu. Na druhé straně ukazuje, že moderní výklady, usilující o jednotný výklad teorie idejí a jasné vymezení doktrinárních pozic, většinou vedou k neřešitelným problémům. Proto Thein předpokládá (nejméně) dvě komplementární teorie idejí, které – jak uvádí – sice nezaplní očekávání většiny interpretů, zato se však vyhýbají paradoxům a nejasnostem monistických interpretací (441).¹

V *Úvodu* je čtenáři představena filosofická problematika teorie idejí

a rovněž moderní diskuse mezi interprety. Jsou zde srozumitelně nastiženy dvě základní myšlenky knihy, jednak teze o dvojí teorii idejí přítomné v probíraných dialozích a jednak o roli a mezích naší představitosti, jež je závislá na obraznosti. Již z *Úvodu* je zřejmé, že se v knize bude jednat nejen o exegezi platónských dialogů, ale také o předvedení způsobu, jak metafyziku či epistemologii provozovat s ohledem na odlišnost otázek, jež si tyto dvě disciplíny kladou. *Závěr* knihy pak shrnuje zkoumání do teze o *metafyzické modularitě* (443), kterou zasazuje do širšího kontextu úvah o utváření světa a nás samých (446 nn.).²

Jednotlivé kapitoly se zaměřují především na dialogy *Parmenidés*, *Faidón*, *Ústava*, V–VII, X a *Timaios*. Kapitola věnovaná rozpravě mladého Sókrata s Parmenidem je vymezením základní otázky: Můžeme klást hypotézu jednotné teorie idejí, příp. jaké jsou její meze? Ačkoli to autor v knize nikde výslovně neuvádí (a dokonce se přímo vyhýbá interpretaci založené na dramatické struktuře dialogů), uvedená otázka poukazuje na skutečnost, že *Parmenidés* je *dramaticky* prvním dialogem. Teorie idejí mladého Sókrata je podrobně první kritice a zřejmě se stává také předmětem prvního nepochopení.³

² Postoj, který Thein charakterizuje jako metafyzickou modularitu, spočívá v popisu reality, který sestává z několika nepřevoditelných explanačních principů. Výklad (a zřejmě i realita) se pak podobá skládačce, jejíž jednotu zajišťuje především autor (či tvůrce).

³ Thein označuje Parmenida dokon-

¹ Čísla v závorkách odkazují na strany recenzovaného díla.

Následující kapitoly Theinovy knihy se tak vlastně stávají rovněž obhajobou tezí, které se objevují v dialogu *Parmenidés*.

Pasáže věnované dialogu *Faidón* a *Ústavě*, V–VII, které tvoří první jádro výkladu, se soustředí na teorii idejí *vlastností*. Karel Thein argumentuje proti chápání těchto idejí jakožto *paradigmat* a nabízí interpretaci idejí protikladných vlastností jakožto *oddělených (transcendentních) účinných příčin* (např. 211–212). Zároveň zde poprvé načrtává zásadní rozdíl mezi vysvětlením věci a výkladem o jejím vzniku, tj. základní rozdíl mezi činností *poznávání* a *tvoření* (zejm. 323 nn.).

Interpretace desáté knihy *Ústavy* a dialogu *Timaios* se pak soustředí na vznik artefaktů a jednotlivin, a tudíž na ideje *věcí*. Thein charakterizuje dva typy idejí pomocí analogie k neúplným a úplným predikátům (např. tento člověk je *více či méně* vysoký – a rozhodně *není* velikostí –, nicméně je *plně* člověkem). Na scénu tak vstupuje druhý typ účinné kauzality, kterou je řemeslník (ať už v podobě lidské či božské), jenž realizuje účel v látkovém světě. Instrukce *demiúrga* tak Platónovi nahrazuje spontánní tvořivou sílu *fýsis* (přírody a přirozenosti) předsókratiků. Zejména podrobný výklad stvoření světa a vztahu mezi demiúrgem, světem a jeho vzorem v kapitole věnované dialogu *Timaios* objasňuje, jak rozumět idejím věcí a jejich roli při stvoření kosmu (důvody, proč autor upřednostňuje doslovné čtení dialogu, budou

objasněny níže).⁴ Tyto ideje mají sice blíže k paradigmatům, nicméně také o nich platí, že jsou striktně odděleny a že jejich *lokalizace* je nemožná (na rozdíl od víceznačných jednotlivin, viz 433).

Ptáme-li se tedy, proč je daná věc právě *taková či jiná*, směřujeme podle Theinova Platóna svoji *epistemologickou* otázku na ideje protikladných vlastností a jejich působení. Zajímá-li nás naopak, proč daná věc *existuje*, ptáme se po schématu její tvorby. To přitom, zdá se, platí jak o člověku či lavici, tak o celém světě.

Theinova kniha samozřejmě zaujímá stanovisko nejen k textu vykládaných dialogů, ale také k moderním interpretačním přístupům, jejichž teze mnohdy napadá a vrací. Karel Thein argumentuje proti tezi o *sebepredikaci* idejí vlastností, ke které dospějeme, pokud mylně předpokládáme vztah podobnosti mezi příčinou a jejím následkem (např. ideou velikosti a nějak velkou jednotlivinou). Vztah podobnosti dvou jednotlivin, který je tematizován například v dialogu *Kratylos* (432b–c), je však nepřevoditelný na vztah ideje a jednotliviny

⁴ Za existenci dřeva je podle Theinovy interpretace zodpovědný tvůrce kosmu, za vznik prken či postele pak méně mocný řemeslník (117). Vysvětlení vlastností (proč je oheň horký) a vzniku entity (proč existuje oheň) je navzájem nepřevoditelné. Jednotliviny nejsou shlukem (anglosaská metafyzika používá termín „bundle“) vlastností. Vlastnosti si nelze představovat jako konstituenty věci v tom smyslu, jak kusy dřeva skládají model Jaši Jamamota na obálce knihy.

ce jako prvního z řady interpretů (66).

(120–124, 230). S tím souvisí i Theinem zdůrazňovaná potřeba zbavit se názorných představ „vysvětlujících“ vztah vlastností jednotlivin a jejich idejí (255). Dalším motivem, který autor kritizuje, jsou tzv. imanentní ideje či rysy (srv. 92 nn. a kap. 2.11), jež jsou pro výklad dialogů zbytečné, a navíc násobí problémy, s nimiž se musí interpret vyrovnat. Z rozdílného přístupu k vlastnostem věci a ke vzniku či existenci věci plyne i odmítnutí stupňování bytí věci. Zatímco jednotlivé vlastnosti náležejí dané jednotlivině *více* či *méně*, ona sama je stále a plně tím, čím je (121, 248, 279–283; viz níže diskuse k tomuto tématu). Stupňovat lze podle autora vlastnosti, nikoli jsoucnost dané jednotliviny.⁵

Zásadním rozdílem oproti větší moderních interpretací je přijetí doslovného výkladu stvoření světa demiúrgem v dialogu *Timaios* (srv. 381–385). Thein proti metaforickému čtení neargumentuje textem dialogu, ale vznáší tři závažné námitky: 1) Proč dialogu podsouvat ideu vnitřního tvůrčího principu, kterou se text (jak vyplývá z jeho litery i z celkového smyslu) snaží vyvrátit? 2) Proč užívat vnějšího stvořitele? A konečně, 3) Jaká síla by se mohla skrývat za *promyšleným* jednáním, které dialog popisuje?⁶ Thein

⁵ „V našem textu ‚je i není‘ (*Ústava*, 477a6) znamená, že předmět mínění plně a *nestupňovaně* existuje, má však jen *určitý stupeň* každé takové vlastnosti, k níž existuje vlastnost protikladná.“ (281)

⁶ Theinův text zůstává indiferentní otázce personifikace tvůrce; podle někte-

ukazuje vnější tvůrčí příčinu jako zásadní princip teleologického výkladu vzniku světa.

Problematickou otázkou, kterou kniha vyvolává (které se nicméně sama vyhýbá), je vztah autora dialogů, Platóna, a jeho postav, zejména Sókrata. Theinovo čtení a interpretace textu jsou nechronologické, nepředpokládají žádné pochybné řazení dialogů podle data jejich vzniku. Nicméně na několika místech se objevují náznaky, že vztah Platóna a Platónova Sókrata není triviální (např. 249, 291, 296). Tato otázka vyvstává zejména v souvislosti s ideou dobra, o níž Sókratés tvrdí, že o ní má pouze *mínění*. Platí však totéž pro autora *Ústavy*? Je Platón přesvědčen o tom, že člověk je obecně neschopen mít *vědění* o ideji dobra? Anebo jde o podobný motiv jako v dialogu *Faidón*, kde Sókratés končí svoji intelektuální biografii konstatováním vlastní neschopnosti podat teleologický výklad světa, jaký je Platónem představen v *Timaiovi*?

Na několika místech v knize Thein zmiňuje specifické postavení morálních vlastností (např. 223, 233). Znamená to, že ke dvěma představeným teoriím idejí je třeba připojit výklad o teorii třetí? Anebo je možné vyložit morální vlastnosti (ctnosti) v rámci jedné ze dvou teorií? Je pak ale možné vyloučit, jak Karel Thein činí (226), že alespoň některé morální vlastnosti (ctnosti) netvoří řád světa. Pasáží, která by jeho výklad proble-

rých interpretací by demiúrgem mohl být *nús*, rozum; srv. S. Mann, *Plato on God as Nous*, Carbondale 1995.

matizovala, může být např. *Gorgias*, 507e6–508a4.⁷

Další nejasností je přesné znění teze o stupních bytí. Autor by zřejmě připustil, že obraz na vodě, věc a idea *jsou* každá *jiným způsobem*; nicméně každá z nich *je* podle něj svým vlastním způsobem vždy plně a zcela; tuto svoji jsooucnost nemůže stupňovat. Ideje věcí mají být podle Theina (46) součástí záruky, že věci s každou změnou individuálně nezanikají. Pokud však ideje věcí souvisejí se svým vznikem (např. působením řemesla), je zcela nesmyslné se ptát, *kdy* se v průběhu práce z hromady prken stane stůl a zda se v průběhu řemeslné práce nestává nejen stále lepším stolem, ale také *více* stolem a *méně* hromadou řeziva? Řemeslná tvorba je přece postupná a její předmět je v jejím procesu vždy *více* či *méně* hotový; nejsem si jist, zda teze o stupňování jsooucnosti není v tomto ohledu ve sporu s analogií řemeslné tvorby.

Zdá se, že Thein pokládá Stratónovu námitku proti poslednímu argumentu o nesmrtnosti duše v dialogu *Faidón* (viz Damaskios, *In Phaed.*, II,78) za oprávněnou (193). Stratón tvrdí, že zničení není totéž co přijetí smrti a že i když duše nemůže přijmout smrt, neznamená to, že není nezničitelná. Není tomu ale tak, že živá věc může být – jakožto

živá – zničena pouze smrtí? Smrt (*thanatos*) je, zdá se, v důkazu chápána jako poddruh zničení (*olethros*) vztahující se k živé věci. Smrt je jediným způsobem, jak může živá věc zaniknout. Takže pokud daná entita nemůže přijmout smrt, nemůže zaniknout *jakožto* živá. Je-li tedy duše bytostně živá a jako taková nemůže přijmout smrt, je zároveň nezničitelná.⁸

Další dotazy lze vznést v souvislosti s interpretací dvou pasáží z třetí a šesté knihy *Ústavy*. Thein rozebírá pasáž 402b–c, která zmiňuje analogii mezi rozpoznáním jednotlivých ctností, jejich různých podob a obrazů a rozpoznáním jednotlivých písmen v jejich různých konstelacích (slovech) a zobrazeních (například v odrazech na vodní hladině) (250–251). Autor dospívá k závěru, že „statečný člověk není obrazem statečnosti o nic více, než je ‚obrazem‘ jakékoli věci některé písmeno z jejího napsaného jména“ (252). Není

⁷ Platón, *Gorg.* 507e6–508a4, následujícím způsobem popisuje vazbu mezi nebem a zemí, lidmi a bohy v uspořádaném kosmu: καὶ οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ θεοὺς καὶ ἀνθρώπους τὴν κοινωνίαν συνέχειν καὶ φιλίαν καὶ κοσμιότητα καὶ σωφροσύνην καὶ δικαιοσύνην.

⁸ Ve stejné části knihy Thein uvádí, že „spolu s návratem k nesmrtnosti duše ztrácí tedy hypotéza idejí vlastností část svého epistemologického rozměru, na jehož místo nastupuje rozměr axiologický“ (195). Nejsem si jist, zda tato změna není jen změnou úhlu pohledu. Axiologie, normativita a epistemologie není u Platóna nikdy striktně oddělena. Platí-li, a domnívám se, že Theinova interpretace středních knih *Ústavy* tuto hypotézu umožňuje, že *poznání* je vždy poznáním prostřednictvím epistemologicky nadřazenějších entit, pak v aktu poznání vždy zároveň získáváme nejen deskriptivní poznatek o tom, jaká věc je, ale i *normativní* poznatek o tom, jaká by být měla.

však přirozenější chápat tuto pasáž jako explikaci nutného rozpoznání *jedné a té samé ctnosti v jejich různých podobách* (různá jednání mohou být spravedlivá) a *obrazech* (například v různých mýtech)? Podobně lze říci, že písmeno „L“ neznáme, pokud jej poznáme *pouze* v jednom slově, a nikoli zároveň ve všech ostatních.⁹

Když Thein pojednává o vzoru, podle něhož byl stvořen náš svět, zaměřuje se kromě problému nápodoby zejména na téma mereologie (307 nn.). V následující interpretaci pak přesvědčivě ukazuje, že duše není částí nápodoby, která by přímo odpovídala vzoru nebo některé z jeho částí (408). Tento výklad však, zdá se, opomíjí Timaiovu poznámku z řádku 30c3, podle níž *demiúrgos* vybíral model *mezi živými bytostmi* (τίνι τῶν

ζῴων). Je-li model živý a duše je tím, co oživuje hmotná tělesa (srv. nejen čtvrtý důkaz nesmrtnosti v dialogu *Faidón*, ale také *Faidros*, 245c–e), pak se nabízí spekulace, že náš svět má duši, aby svým životem lépe odpovídal vzoru.

Karel Thein ve *Vynálezu věcí* předložil skvělou interpretaci ústředních platónských témat: vztahu jednotlivin a idejí, vzniku světa a jeho teleologické struktury či problému lidského poznání. Jak již bylo řečeno, kniha není jen výkladem platónského systému, ale také předvedením možného způsobu psaní o metafyzice, které překračuje své historické téma. Nelze než doufat, že se brzy dočkáme jejího anglického vydání a následně odborné mezinárodní debaty nad ní.*

Jakub Jirsa

⁹ Podle mé vlastní interpretace je tato pasáž jen poněkud obraznější předzvěstí klíčových řádek *Resp.* V,475e–476a.

* Text vznikl jako součást výzkumu podpořeného GAČR 401/08/P135.